

آینده محتوای دیجیتال

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین سید مصطفی طباطبایی
مدیر گروه علمی اطلاع‌رسانی و کتابداری مرکز نور

تهیه و تنظیم: علی نعیم‌الدین خانی

اشاره

امروزه تولیدات وبی، یکی از زیربنایی‌ترین قالب‌های عرضه محتواهای دیجیتالی است؛ زیرا کاربران در هر زمان و مکانی که به اینترنت دسترسی داشته باشند، به‌آسانی می‌توانند از امکانات علمی و پژوهشی این گونه پایگاه‌ها بهره‌مند شوند. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نیز از این مهم غفلت نکرده و وبگاه‌های متعددی را در موضوعات مختلف علوم اسلامی راه‌اندازی نموده است که از جمله آنها می‌توان به: پایگاه جامع قرآنی، جامع الأحادیث، حوزه‌نت، نورلایب، نورمگز، قاموس و جامع تاریخ اشاره کرد.

در همین راستا، گفت‌وگویی را با مدیر گروه علمی اطلاع‌رسانی و کتابداری مرکز نور، جناب حجت‌الاسلام سید مصطفی طباطبایی ترتیب دادیم تا محققان، کاربران و علاقه‌مندان گرامی، بیش از پیش با قابلیت‌ها و چشم‌اندازهای پایگاه‌های نور که به ارائه محتوای علوم اسلامی و انسانی می‌پردازند، آشنا شوند.

گروه کتابخانه‌های دیجیتال مرکز، چه پیشینه‌ای را پشت سر گذاشته است؟

با سلام خدمت همه خوانندگان عزیز فصلنامه ره‌آورد نور و تشکر از شما جهت تدارک این گفت‌وگو، باید عرض کنم اولین محصولات کتابخانه‌ای که در مرکز تولید شد، نرم‌افزارهایی برای محیط ویندوز بود. البته قبل از آن، ارائه محصولات در قالب دیسکت بود که مشتمل بر یک کتاب بود. سپس، نرم‌افزارهایی مثل جامع‌الأحادیث که به نور ۲ مشهور شد، تولید گردید. منظورم این است که کارهای اولیه مرکز، همگی در قالب یک نرم‌افزار کتابخانه‌ای بود و شاید بتوان گفت پیشینه اصلی گروه کتابخانه دیجیتال، به آن دوره باز می‌گردد.

به مرور زمان، با آمدن اینترنت و فراوانی و گسترش آن، پایگاهی مثل حوزه‌نت شکل گرفت که در آن، قسمتی به عنوان کتابخانه وجود داشت و یک سری کتاب‌ها را در خود جای می‌داد. یک بخشی هم در آن وبگاه به ارائه نشریات اختصاص داشت؛ تا اینکه مرکز تصمیم گرفت به صورت تخصصی در محیط اینترنت وارد شود. از این رو، آن زمان یک گروه جهت جمع‌آوری و ساماندهی دیجیتالی مجلات درست شد که خروجی آن، تولید پایگاه مجلات تخصصی (نورمگز) بود. نورمگز، نخستین وبگاه کتابخانه‌ای مرکز است که با هدف ارائه مجلات علمی چاپ‌شده در ایران و خارج از ایران در زمینه علوم اسلامی و انسانی شروع به کار کرد و در حال حاضر نیز یک وبگاه نسبتاً پرمراجعه و کاربردی به شمار می‌رود و از جایگاه و اعتبار خوبی برخوردار است.

تقریباً با شروع به عرضه نورمگز، بحث راه‌اندازی پایگاهی جهت عرضه کتاب نیز شروع شد و در نتیجه، گروه کتابخانه دیجیتال پدید آمد و پایگاه نورلایب کلید خورد. در اوایل کار، هر کدام از این دو گروه، مستقل بودند؛ اما به مرور زمان، این دو در هم ادغام گردیدند و به «گروه کتابخانه‌های دیجیتال» تبدیل شدند. این گروه، مسئول تولید، مدیریت و پشتیبانی وبگاه‌ها و اپلیکیشن‌های کتابخانه‌ای مرکز است.

در این گروه، چه وبگاه‌هایی مشغول ارائه خدمات به کاربران است؟

همان‌طور که عرض کردم، پایگاه کتابخانه دیجیتال نور که به نورلایب معروف است، مرجع ارائه کتاب است و دیگری، پایگاه مجلات تخصصی نور است که به نام «نورمگز» شناخته می‌شود و به

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

با شروع به عرضه نورمگز، بحث راه‌اندازی پایگاهی جهت عرضه کتاب نیز شروع شد و در نتیجه، گروه کتابخانه دیجیتال پدید آمد و پایگاه نورلایب کلید خورد. در اوایل کار، هر کدام از این دو گروه، مستقل بودند؛ اما به مرور زمان، این دو در هم ادغام گردیدند و به «گروه کتابخانه‌های دیجیتال» تبدیل شدند. این گروه، مسئول تولید، مدیریت و پشتیبانی وبگاه‌ها و اپلیکیشن‌های کتابخانه‌ای مرکز است

ارائه نشریات و مقالات مجلات اختصاص دارد. همچنین، می‌توانم به نرم‌افزار «کتابخوان» اشاره کنم که در دو قالب اندرویدی و ویندوزی عرضه شده است. این نرم‌افزار، در واقع، مکمل پایگاه نورلایب محسوب می‌شود.

از دیگر محصولات وبی این گروه، پایگاه پایان‌نامه‌هاست که جدیداً راه‌اندازی شده است. بعدی، پایگاه نسخ خطی است که در دست انجام است؛ ولی به دلیل مشکل بودجه‌ای، مقداری از برنامه‌های که داشتیم، عقب افتاده‌ایم و هنوز راه‌اندازی نشده است. پروژه دیگر، پژوهش‌نگار است. این نرم‌افزار که در قالب اپلیکیشن عرضه خواهد شد، در واقع، ارائه‌دهنده خدمات پژوهشی است و یک محصول کمک‌پژوهشی به شمار می‌رود.

آیا پایگاه‌های دیگر مرکز با نورلایب یا نورمگز ارتباط دارند؟

پایگاه‌هایی مثل جامع‌الاحادیث، جامع قرآنی و یا پایگاه تاریخ که کارکرد کتابخانه‌ای هم دارند، اگر بخواهند به متن یک کتاب ارجاع دهند، باید به نورلایب وصل شوند؛ برای مثال، وقتی شما یک حدیث را در وبگاه جامع‌الاحادیث می‌بینید، چنانچه بخواهید متن آن در کتاب حدیثی ملاحظه کنید، به پایگاه کتابخانه دیجیتال نور منتقل می‌گردید و یا اگر بخواهید پیرامون آن موضوع، مقاله‌ای را مطالعه کنید، به نورمگز پیوند داده می‌شوید.

ورود اطلاعات کتاب‌ها در پایگاه نورلایب، چه روندی دارد؟

اولین مسئله، شناسایی محتواهاست؛ زیرا قرار نیست هر نوع کتاب یا اثری را ارائه کنیم. علمی بودن محتوا، شرط اولیه عرضه در پایگاه‌های مرکز است. بعد از شناسایی و بررسی محتوا، بحث مالکیت معنوی مطرح می‌شود که روال خودش را دارد؛ یعنی باید از صاحب آثار اجازه گرفته شود. روال مرکز این است که هیچ محتوایی را خلاف قانون مالکیت معنوی در محصولات خود عرضه نکند. بعد، فایل‌های آن اثر، از نویسندگان یا نشریات و یا انتشاراتی‌ها تهیه گردد و گاهی نیز مرکز مجبور است، فایل تصویری و متنی را تولید کند؛ چون نگارنده یا انتشاراتی طرف قرارداد ما، فایل را در اختیار ندارد. در مسیر تهیه و تبدیل متن، برخی اوقات از فناوری اوس.سی.آر بهره می‌بریم که البته در دست توسعه است. وقتی نسخه متنی اثر تهیه شد، غلط‌های احتمالی تایپی اصلاح خواهد شد که خودش چرخه مفصل و پُرسابقه‌ای در مرکز دارد. بعد از اینکه از صحت تایپ متون، اطمینان حاصل کردیم، آنها را توسط ماشین فایل‌سازی می‌نماییم و آنگاه روی سایت قرار می‌دهیم.

باید عرض کنم که بخش قابل توجهی از فرایندهای کاری ما در طی این سال‌ها، ماشینی انجام می‌شود و با زحمات بسیاری، کتاب‌ها به مرحله بارگذاری روی وبگاه نورلایب می‌رسد؛ البته عمدتاً زحمات روی دوش دوستان ما در معاونت فنی و معاونت تولید است. همکاران ما در مرکز، در این سال‌ها توسط ماشینی کردن کارها، تلاش کردند هزینه‌های تولید محتوا را پایین آوردند. معمولاً روال تولید محتوا در بخش کتاب و مجلات، مشابه همدیگر است. در بخش پایان‌نامه‌ها نیز اطلاعات لازم را از دانشگاه‌ها دریافت می‌کنیم که هزینه آن، کمتر است و روند آماده‌سازی و ارائه آن نیز سریع‌تر است.

نکته‌ای که باید متذکر شوم، این است که در امر تهیه متن آثار و تولید محتوا، از چرخه نرم‌افزاری مرکز جلوتر هستیم؛ البته فقط مواردی را که مالک کتاب، به ما اجازه نشر اثرش را برای تولید نرم‌افزار داده، ولی برای ارائه در وبگاه‌های نور مثل نورلایب اجازه نداده، در پایگاه وجود ندارند. بنابراین، تمام منابعی که الآن در بعضی از نرم‌افزارهایمان هست، به دلیل رعایت بحث مالکیت

معنوی، ممکن است در نورلایب وجود نداشته باشد؛ برای مثال، در نسخه جدید نورلایب، تقریباً هر ماه بیش از ۱۲۰۰ جلد کتاب به وبگاه اضافه کردیم که این امر، سبب شده محتوای عرضه شده روی پایگاه نورلایب، از منابع موجود در نرم افزارها بیشتر باشد.

وبگاه کتابخانه دیجیتال نور را از نظر محتوایی و فنی چطور ارزیابی می کنید؟

نسخه جدید نورلایب، از لحاظ فنی، خیلی بهتر شده است و همچنان در حال رفع اشکال‌های کارمان هستیم. همچنین، پیگیرییم بسیاری از محصولات را که در بخش متن کاوی مرکز تولید شده، در نورلایب استفاده کنیم.

یکی از قابلیت‌های پایگاه، وجود موتور آیات است؛ یعنی به کمک این امکان، کاربر می‌تواند تمام آیات موجود در کتاب‌ها را شناسایی کند. در ضمن، آیه مربوطه، به پایگاه جامع قرآن پیوند داده شده است و با کلیک روی هر آیه، می‌توانید به راحتی تمام ترجمه‌ها، تفاسیر، شروح، تجزیه و ترکیب، اعلام و اطلاعات مرتبط دیگر را ملاحظه کنید.

بر مبنای همین موتور، توانسته‌ایم فهرست آیات مورد استفاده در هر کتاب را بسازیم؛ یعنی وقتی شما به هر کتابی منتقل شوید، می‌بینید در این کتاب از چه آیاتی استفاده شده است. علاوه بر آن، وقتی به وبگاه جامع قرآن بروید، ذیل هر آیه ملاحظه می‌کنید که این آیه، در چه کتاب‌هایی آمده است.

مشابه این قابلیت، در مورد حدیث نیز وجود دارد. با توجه به دیتایی که مرکز در جامع الأحادیث داشته، توانسته موتور احادیث را راه بیندازد و در نتیجه، فهرست احادیث را با استفاده از هر کتاب، فهرست کند و احادیث را به پایگاه جامع الأحادیث پیوند دهد؛ به طوری که هر فردی می‌تواند با کلیک روی آن، به راحتی تمام اطلاعات مربوط به آن حدیث‌ها را ببیند.

امکان دیگر، موتور پاورقی است که ارجاعات را شناسایی می‌کند. این موتور، نشانی‌هایی را که در پاورقی کتب آمده، شناسایی و ارائه می‌نماید. قابلیتی که در پایگاه فعال شده، این است که شما به راحتی با کلیک روی هر ارجاعی، می‌توانید به آن پاورقی در متن کتاب منتقل شوید. همچنین، ما فهرست منابعی را که یک نویسنده در کتاب خودش به آنها ارجاع داده، ارائه می‌کنیم.

امکان دیگری که در آینده فعال خواهد شد، این است که در هر صفحه کتاب، می‌گوییم چه کتاب‌هایی به این صفحه ارجاع داده‌اند.

باید عرض کنم، مشابه این قابلیت‌هایی که خدمت شما توضیح دادم، در پایگاه مجلات تخصصی نور (نورمگز) نیز وجود دارد.

همچنین، از طرف پایگاه جامع تاریخ، به وبگاه نورلایب پیوند داده شده است؛ ولی از طرف نورلایب، هنوز پیوندی به وبگاه تاریخ داده نشده است؛ زیرا یکسری مشکلاتی وجود دارد که در دست اصلاح است.

از کارهای دیگری که در اداره متن‌کاوی مرکز در دست روزآمدسازی است، موتور جست‌وجوی هوشمند است. در تلاش هستیم که موتور مورد استفاده در پایگاه نورلایب را ارتقا دهیم. این موتور قدرتمند، به کاربر کمک می‌نماید در زمان کمتری به نتیجه مطلوب خودش برسد. بنابراین، چون روند تقویت موتور جست‌وجوی پایگاه دائمی است، کاربر الآن کاوشی را در پایگاه انجام می‌دهد و سه ماه دیگر نیز همین تحقیق یا مشابه آن را انجام می‌دهد و چه بسا ممکن است متوجه تفاوت کیفی نتایج ارائه‌شده توسط موتور جست‌وجوی پایگاه نشود. پیوسته می‌کوشیم قابلیت جست‌وجوی نورلایب را بهبود ببخشیم که عمده زحماتش، بر دوش همکارانمان در معاونت فنی است؛ البته دوستان ما در گروه کتابخانه‌های دیجیتال مرکز، جست‌وجوها و فعالیت‌های کاربران در پایگاه را رصد می‌کنند و اشکال‌های پایگاه را در حوزه جست‌وجو می‌یابند و به معاونت فنی گزارش می‌نمایند؛ مثل اینکه در جست‌وجوی فلان کلمه، باید بعضی پاسخ‌ها جلوتر از برخی دیگر فهرست شوند. از روی نمونه اشکال‌هایی که پیدا می‌کنیم، دوستان ما در حوزه فنی، به فرمول‌هایی می‌رسند و موتور جست‌وجو را ارتقا می‌بخشند.

یکی از بحث‌هایی که فعلاً در پایگاه نورمگز بیشتر رواج دارد، ارائه چکیده ماشینی برای مقالات است و یا عرضه کلیدواژه‌های ماشینی برای مقالات است. در حال حاضر نیز داریم روی پروژه موضوع‌زنی مقالات کار می‌کنیم؛ یعنی ابزاری می‌سازیم که بتواند مقالات را موضوع بزند.

مشابه این قابلیت‌ها را برای کتاب‌های نورلایب نیز کار می‌کنیم. یکسری امکانات پژوهشی خوب در نورمگز پیاده شده و ما در وبگاه نورلایب، در حال پیاده‌سازی آنها هستیم؛ از جمله اینکه بر اساس

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

بنا داریم مقالات دانشنامه‌ها را نیز به وبگاه نورمگز اضافه کنیم. به‌طور کلی، پایگاه مجلات تخصصی نور، فقط دربردارنده مقالات نشریات نیست؛ بلکه شامل هر نوع مقاله مکتوبی است که در کشور چاپ می‌شود؛ چه در قالب مجله باشد، چه دانشنامه باشد و یا اینکه از طریق مجموعه مقالات یا توسط همایش‌ها و کنگره‌ها به چاپ برسد؛ اما باید بگوییم که اولویت کار ما، همچنان عرضه مقالات نشریات علمی است

هر کتابی که داخل آن هستیم و بر مبنای رفتار کاربران در خصوص آن کتاب، کتاب‌های مشابه دیگری را به کاربر یا محقق پیشنهاد می‌دهیم که قابلیت بسیار مفید و کاربردی است.

آیا پایگاه نورمگز صرفاً به ارائه مقالات نشریات اختصاص دارد؟

در نورمگز، بخشی نیز به ارائه مقالات کنگره‌ها و همایش‌ها اختصاص یافته که کار بسیار خوب و ارزنده‌ای است. پیش از این، معمولاً در این پایگاه، مقالات مجلاتی که رسماً چاپ شده بودند، نمایش داده می‌شد؛ اما از آنجا که یکی از اهداف مرکز، عرضه همه محتوای علوم اسلامی و انسانی است، این بخش نیز در نورمگز فعال شد؛ زیرا حجم قابل توجهی از مقالات، در همایش‌ها، یادواره‌ها، یادنامه‌ها، بزرگداشت‌ها، جشنواره‌ها و یا کنگره‌های علمی ارائه می‌شود و هیچ‌کدام از اینها روی پایگاه ارائه نمی‌شد.

یک دیدگاه مطرح بود که وبگاهی اختصاصی برای این کار راه‌اندازی شود؛ ولی بعد به این نتیجه رسیدیم که محتوای این گونه مجامع علمی، خیلی شبیه محتوایی است که روی نورمگز بارگذاری می‌شود؛ ضمن اینکه شاید برای کاربران، خیلی راحت‌تر باشد تا با یک بار جست‌وجو، به نتیجه مورد نظرشان در میان مقالات موجود در نشریات و همایش‌ها دست یابند و دیگر نیاز نداشته باشند در دو پایگاه جداگانه، به کاوش بپردازند. بدیهی است که در این صورت، هزینه راه‌اندازی و پشتیبانی نیز در مرکز خیلی کاهش پیدا خواهد کرد. بنابراین، محتوای همایش‌ها به نورمگز اضافه شد.

همچنین، یک سری آثار تحت عنوان «مجموعه مقالات» هستند که ممکن است به صورت کتاب چاپ شده باشند. این گونه منابع نیز مشمول حوزه کاری نورمگز قرار گرفته است. افزون بر این، برخی منابع تحقیقاتی مورد نیاز کاربران، مثل گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نیز در نورمگز عرضه می‌گردد. این گزارش‌ها که در موضوعات مختلف پژوهشی است، تقریباً هر یکی - دو روز یک بار، منتشر می‌شود. معمولاً این نوع پژوهش‌ها، منبع علمی دست‌اول برای خیلی از تحقیقات به شمار می‌رود و بسیاری از مقالات، به این گونه گزارش‌ها ارجاع می‌دهند و ارزش علمی بالایی دارد. نمونه دیگر، مقالاتی است که در دانشنامه‌هایی همچون دانشنامه جهان اسلام ارائه شده است. بنا

داریم مقالات دانشنامه‌ها را نیز به وبگاه نورمگز اضافه کنیم. به‌طور کلی، پایگاه مجلات تخصصی نور، فقط دربردارنده مقالات نشریات نیست؛ بلکه شامل هر نوع مقاله مکتوبی است که در کشور چاپ می‌شود؛ چه در قالب مجله باشد، چه دانشنامه باشد و یا اینکه از طریق مجموعه مقالات یا توسط همایش‌ها و کنگره‌ها به چاپ برسد؛ اما باید بگویم که اولویت کار ما، همچنان عرضه مقالات نشریات علمی است.

پایگاه پایان‌نامه‌های علوم اسلامی و انسانی، چه وظیفه‌ای بر عهده دارد؟

همان‌طور که اشاره کردم، یکی از هدف‌های کلان مرکز نور، در اختیار داشتن محتوای دیجیتال علوم اسلامی است و علاوه بر این، پردازش‌های کاربردی بسیاری نیز روی این متون انجام می‌دهد تا برای کاربران و محققان استفاده بهتری داشته باشد. بنابراین، فعالیت‌های پنهان از نظر کاربر و پشت‌زمینه‌ای فراوانی روی این محتواها انجام می‌دهیم که در نوع خودش، کار بسیار پُرحمت و ارزشمندی است. قبل از اینکه به سؤال شما پاسخ بدهم، لازم است به پایگاه سمیم نور اشاره کنم که وظیفه‌اش جلوگیری از سرقت علمی است؛ یعنی هر مقاله، کتاب یا پایان‌نامه یا هر نوشتاری که می‌خواهد چاپ بشود، قبل از آن، اگر به وبگاه سمیم عرضه شود، درصد اصالت متن را تعیین می‌کند و می‌گوید مثلاً چند درصد از این متن، اصیل است و چند درصد، کپی‌برداری از منابع دیگر است.

ما در پایگاه‌های خودمان، همه نوع محتوایی داشتیم؛ به جز محتوای پایان‌نامه‌ها را. وقتی وبگاه سمیم نور راه‌اندازی شد، مرکز با دانشگاه‌ها و نهادهای حوزوی مذاکره کرد و آنها نیز متن پایان‌نامه‌های خودشان را در اختیار این پایگاه قرار دادند و الآن حجم بالایی از پایان‌نامه‌ها در سمیم نور بارگذاری شده است تا بتواند با دقت بیشتری، اصالت متن را تشخیص دهد.

بنابراین، می‌توان گفت پایان‌نامه‌ها، حلقه مفقوده دیتاهای مرکز بود. باید توضیح دهم که این نوع دیتا، شامل رساله‌های دکترا و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه‌ها و نیز رساله‌های سطح سه و چهار حوزه‌های علمیه می‌باشد؛ البته در صدد هستیم که پایان‌نامه‌های خارج از ایران را نیز به پایگاه اضافه کنیم. از آنجاکه این وبگاه، تازه تأسیس شده، فعلاً مشتمل بر پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران است و کم‌کم در دست تکمیل می‌باشد و آن را نیز به سطح قابلیت‌های پژوهشی نورلایب و نورمگز می‌رسانیم.

یکی دیگر از وبگاه‌هایی که در دستور کار شما قرار دارد، پایگاه نسخ خطی است. هدف از راه‌اندازی این پایگاه چیست؟

وبگاه نسخ خطی، پروژه خیلی سنگینی است و کار بسیاری نیز می‌طلبد و فعلاً این پروژه به آرامی جلو می‌رود.

حجم بالایی دانش وجود دارد که در نسخ خطی گنجانده شده و اینها در اختیار کاربران نیست. نسخه‌های خطی، معمولاً چندان در دسترس نیستند و مخاطبان آنها هم محققان خاصی‌اند که توانایی استفاده از این نوع منابع را دارند. بالأخره، بخش عظیمی از میراث شیعه، در نسخه خطی وجود دارد که برخی از آنها، اصلاً چاپ و احیا نشده است.

برای روشن شدن موضوع، چند نمونه را مثال می‌زنم. کلیله و دمنه، یکی از کتاب‌های مهم است. این کتاب، در تاریخ از بین رفته بود و هیچ نسخه‌ای از آن وجود نداشت؛ تا اینکه یک نسخه از

می‌توان گفت پایان‌نامه‌ها، حلقه مفقوده دیتاهای مرکز بود. باید توضیح دهیم که این نوع دیتا، شامل رساله‌های دکترا و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه‌ها و نیز رساله‌های سطح سه و چهار حوزه‌های علمیه می‌باشد؛ البته در صدد هستیم که پایان‌نامه‌های خارج از ایران را نیز به پایگاه اضافه کنیم. از آنجا که این وبگاه، تازه تأسیس شده، فعلاً مشتمل بر پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران است و کم‌کم در دست تکمیل می‌باشد و آن را نیز به سطح قابلیت‌های پژوهشی نورلاب و نورمگز می‌رسانیم

کلیله و دمنه به زبان روسی پیدا شد. یک نفر، آن را به فارسی ترجمه کرد. احیای چنین کتاب ارزشمندی، به برکت وجود نسخه خطی بوده است. اساساً خیلی از دانش‌ها ممکن است حتی به زبان اصلی‌اش موجود نباشد.

نمونه دیگر اینکه معمولاً ما زکریای رازی را به واسطه کشف الکل می‌شناسیم؛ اما در واقع، او فیلسوف هم بوده است و یک‌سری نظریات فلسفی خاصی هم داشته است و عمده نظریات وی در باب مسائل فلسفی، در مناظره‌های او با مخالفانش ثبت شده است و برخی گفته‌اند او نتوانسته پاسخ مخالفانش را بدهد؛ اما چه بسا ممکن است در نسخ خطی به زبان عربی، فارسی و یا زبان دیگر، منابعی وجود داشته باشد که پاسخ‌های ایشان را در این باره آورده باشد.

همچنین، زمانی که مؤسسه دارالحدیث خواست روی کتاب کافی کار کند، نسخه‌های خطی بسیاری از این کتاب را پیدا کرد. آن طور که خاطر بنده است، اولین و قدیمی‌ترین نسخه کافی، برای قرن پنجم هجری است که چند قرن با مرحوم کلینی فاصله دارد. بالأخره، این مؤسسه با کنار هم گذاشتن نسخه‌های خطی مختلف، کتاب هشت جلدی کافی را تألیف نمود. بدیهی است که مشابه این کار را می‌توان روی سایر کتب اربعه نیز انجام داد و یا دیگر منابع اسلامی را از این طریق احیا کرد و رشد داد.

پرواضح است که لازمه چنین کار سترگی، وجود یک بانک اطلاعاتی قوی از نسخ خطی به زبان‌های گوناگون در حوزه‌های مختلف علوم و معارف اسلامی و انسانی است.

شیوه تعامل شما با صاحبان آثار و مقوله رعایت قانون مالکیت معنوی چگونه است؟
شاید بتوان گفت پاشنه آشیل همه کارهای ما، بحث مالکیت معنوی است و به نوعی، نقطه شروع کار محسوب می‌شود و چه بسا پروژه‌ای به همین دلیل، به تعطیلی کشیده می‌شود؛ مانند پروژه حقوق که در مرکز کلید خورد؛ ولی به جهت اینکه برخی از ناشران یا نویسندگان مهم این دانش، به دلایل مختلف، اجازه نشر آثارشان را ندادند، کل پروژه تعطیل شد. گاهی نیز امکان به‌روز کردن برخی نسخه‌های محصولات خود را به دلیل بحث مالکیت معنوی پیدا نمی‌کنیم.

البته موضوع جالب توجه این است که پژوهشگران برخی از این مؤسسات، برای تولید کتاب، از نرم‌افزارهای مرکز نور استفاده می‌کنند؛ اما وقتی کتاب آنها منتشر می‌شود، اجازه نشر آثارشان را در محصولات نور نمی‌دهند.

به‌هرحال، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، از معدود مراکزی است که تمام تلاشش بر رعایت حق مالکیت معنوی آثار است و ما خیلی به این مسئله حساسیت نشان می‌دهیم و روش‌های مختلفی برای این امر داریم. با این همه، هستند افراد بسیاری که به صورت تبرعی و بدون هیچ چشمداشتی، آثار خودشان را جهت استفاده محققان در اختیار مرکز نور قرار می‌دهند که جای تقدیر دارد.

نکته‌ای که اینجا لازم می‌بینم عرض کنم، بحث فروش محصولات نور است. بعضی می‌گویند چرا مرکز نور، تولیدات خودش، از جمله محتواهای پایگاه‌های اینترنتی‌اش را رایگان نمی‌کند. بنده عرض می‌کنم، تولیدات نرم‌افزاری و وبی نور، هزینه‌های سنگینی دارد و البته این طور هم نیست که همه محصولات ما برای کاربران هزینه‌بر باشد؛ برای مثال، پایگاه‌های: جامع‌الاحادیث، جامع قرآنی، لغت و تاریخ، با وجود اینکه هزینه‌های بالایی داشته، اما به شکل کاملاً رایگان عرضه شده‌اند؛ اما اینکه محتوای وبگاه‌هایی مثل: نورلایب، نورمگز یا پایان‌نامه‌ها به فروش می‌رسد، برای این است که مرکز نور باید به نویسندگان یا ناشران، سهمی را پرداخت کند و علاوه بر این، مدیریت و پشتیبانی این گونه پایگاه‌ها، خیلی پرهزینه است.

توصیه بنده به ناشران محترم، این است که نسخه دیجیتالی آثار خود را از طریق مراکزی شبیه مرکز نور نیز ارائه کنند؛ زیرا امروزه به دلیل قیمت سنگین کتاب، خوانندگان اقبال بیشتری به نسخه‌های دیجیتال پیدا کرده‌اند و این گمان که نشر دیجیتالی آثارشان، باعث کاهش در فروش می‌شود، واقعیت عینی ندارد؛ زیرا شاهدیم گاهی کاربران برای خرید نسخه دیجیتالی منابع مورد نیاز خود، ساعت‌ها در فضای مجازی جست‌وجو می‌کنند و هرگز حاضر به پرداخت هزینه بالا، برای خرید کتاب فیزیکی مورد نظرشان نیستند.

سال‌ها پیش، دانشگاه آکسفورد پژوهشی را بین دانشجویانش انجام داد؛ مبنی بر اینکه اگر مطلبی را در اینترنت نیافتید، آیا از راه دیگری آن را تهیه می‌کنید یا خیر؟ نزدیک شصت درصد دانشجویان اظهار داشتند: خیر. حدود بیست درصد هم گفته بودند چنانچه آن را در فضای مجازی نیابیم، منابع مشابه

یکی از برنامه‌های در دست اقدام مرکز، ساده‌سازی و دسترس پذیر کردن آسان اطلاعات است؛ برای مثال، فرایند تایپ و ورود اطلاعات منابع، وقت و هزینه بسیاری از مرکز می‌گیرد. به همین دلیل، مرکز سال‌هاست که روی موتور او.سی.آر (تبدیل متن تصویری به متن) کار می‌کند و به پیشرفت‌های خوبی در این زمینه رسیده است. اگر این ابزار به کیفیت مطلوب برسد، جایگزین تایپ معمول در مرکز خواهد شد

را پیدا می‌کنیم و عده‌ای هم گفتند: به کتابخانه مراجعه می‌کنیم. فقط درصد خیلی پایینی گفته بودند: ما می‌گردیم و نسخه فیزیکی را تهیه می‌کنیم. این پژوهش، نشان می‌دهد دنیا به چه سمت و سویی حرکت می‌کند و در واقع، اگر محتوایی در محیط اینترنت عرضه نشود، خیلی کم خوانده خواهد شد.

به نظر بنده، این مسئله، در آینده ناشران را مجبور خواهد کرد که به سوی اینترنت بروند و محتوای محصولات خویش را به شکل دیجیتالی نیز عرضه کنند. به‌طور کلی، معتقدم هستیم بحث عرضه دیجیتالی محتوا، آینده خیلی خوبی از نظر علمی و تجاری در کشور خواهد داشت.

چشم‌انداز تولید محتوا و پژوهش‌های فناورانه در مرکز را چگونه تحلیل می‌کنید؟

یکی از برنامه‌های در دست اقدام مرکز، ساده‌سازی و دسترس‌پذیرکردن آسان اطلاعات است؛ برای مثال، فرایند تایپ و ورود اطلاعات منابع، وقت و هزینه بسیاری از مرکز می‌گیرد. به همین دلیل، مرکز سال‌هاست که روی موتور اوس.سی.آر (تبدیل متن تصویری به متن) کار می‌کند و به پیشرفت‌های خوبی در این زمینه رسیده است. اگر این ابزار به کیفیت مطلوب برسد، جایگزین تایپ معمول در مرکز خواهد شد و ما به جای مثلاً اینکه سالی دو هزار جلد کتاب تایپ کنیم، می‌توانیم سالی ده هزار تا سی هزار جلد کتاب را تایپ نماییم. بدیهی است که این امر باعث می‌شود توان فراوانی از مرکز آزاد شود و در قسمت‌های دیگر استفاده گردد. در همین راستا، پایگاهی مثل سمیم نور، حجم بالایی از دیتا را دریافت می‌کند و خیلی راحت‌تر می‌تواند جلوی سرقت علمی را بگیرد. از دیگر خدمات مرکز، تقویت و بهینه‌سازی موتور جست‌وجوست تا کاربران به نتایج بهتر و مطلوب‌تری دست یابند.

موضوع دیگر، بحث مالکیت معنوی است. امیدواریم بتوانیم هر سال محتوای بیشتر و بهتری را آماده کنیم و این امر، مبتنی بر این است که نخست از صاحبان آثار اجازه بگیریم. از این رو، تمام تلاش خود را با روش‌های گوناگون برای اخذ مالکیت معنوی به کار می‌گیریم.

بنده معتقدم پژوهش فناورانه در مرکز نور، هنوز جای کار بسیاری دارد و ما در واقع، در ابتدای راه رشد قرار داریم؛ مثلاً پایگاه قاموس، نتیجه رشد هوش مصنوعی در مرکز است و این وبگاه، یکی از ثمرات ابزار اعراب‌گذاری و موتور صرف و نحو است که البته هنوز جای رشد و تکامل دارد.

واقع امر، این است که گاهی برخی تحقیقات، اصلاً امکان چاپ سنتی و کاغذی ندارد؛ مانند اینکه بخواهیم همه مطالب مرتبط با یک حدیث را یکجا گرد آوریم؛ مطالب تاریخی، فقهی، رجالی، حدیثی، جغرافیایی، کلامی و امثال آن. بنابراین، انجام این دست پروژه‌های سنگین و عرضه اطلاعات بسیار حجیم، تنها از طریق فضای مجازی و نرم‌افزارهای دیجیتالی، امکان‌پذیر است و از این منظر، چشم‌اندازهای روشنی فراسوی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی وجود دارد.

همچنان بر این نکته تأکید می‌کنم، کارهایی که در پایگاه نورمگز و نورلایب انجام می‌شود، از جمله اولین عرصه‌ها برای پژوهش‌های فناورانه مرکز به شمار می‌رود. البته سنگ بنای همه اینها، جمع‌آوری اطلاعات است؛ ولی جمع کردن اطلاعات، کافی نیست و این کار نیازمند پردازش‌های گوناگون روی اطلاعات است تا در عمل، مسیر پژوهش هموار گردد و استفاده‌های متعددی برای کاربران و محققان داشته باشد. ■